

بررسی اثر میانجی‌گری معنویت و دینداری در رابطه با پیش بینی تاب‌آوری توسط پنج عامل

شخصیت

عباسعلی سلیمانی خشاب*

مرتضی لطیفیان**

مرتضی مرادی***

محمد حسین دهقانی زاده****

چکیده

این تحقیق به منظور بررسی تأثیر پنج عامل بزرگ شخصیت (باز بودن، برون‌گرایی، روان‌نرجوری، وظیفه‌مداری و سازگاری) بر روی تاب‌آوری و همچنین بررسی نقش واسطه‌ای معنویت و دینداری صورت گرفت. شرکت‌کنندگان در این پژوهش ۳۱۴ نفر، در مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز بودند که به روش خوشه‌ای چند مرحله‌ای تصادفی از دانشکده‌های مختلف دانشگاه شیراز انتخاب شدند. ابزارهای این پژوهش، پرسشنامه پنج عامل بزرگ شخصیت (گلدبرگ، ۱۹۹۹)، پرسشنامه معنویت (ارونسون، ۲۰۰۲)، پرسشنامه تاب‌آوری (کونر و دیویدسون، ۲۰۰۳) بودند. برای بررسی پایایی این ابزارها از آلفای کرونباخ و برای بررسی روایی آن‌ها از روش تحلیل عامل و همسانی درونی استفاده شد. ابزارها پایایی و روایی مطلوبی را نشان دادند. مدل فرضی با استفاده از رگرسیون همزمان و بکارگیری مراحل پیشنهادی بارون و کنی (۱۹۸۶) مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج نشان داد که باز بودن پیش‌بینی‌کننده سهمی، مثبت و قوی تاب‌آوری و عامل برون‌گرایی پیش‌بینی‌کننده‌ی کامل، و بوسیله معنویت و جهت‌گیری درون‌دینی و عامل روان‌نرجوری پیش‌بینی‌کننده منفی متغیر تاب‌آوری است. همچنین پس از بررسی ضرایب مسیرهای بدست آمده، معلوم شد که متغیر معنویت و دینداری نقش واسطه‌ای میان عامل‌های برون‌گرایی، روان‌نرجوری، باز بودن و تاب‌آوری دارد.

کلیدواژگان: پنج عامل بزرگ شخصیت، تاب‌آوری، معنویت و دینداری

* کارشناس ارشد روانشناسی تربیتی

** دانشیار بخش روانشناسی تربیتی دانشگاه شیراز

*** کارشناس ارشد روانشناسی تربیتی

**** کارشناسی ارشد روانشناسی تربیتی

مقدمه

انسان همواره بدنبال دستیابی به راههایی برای مقابله ی مفید با مشکلات بوده است و کوشیده تا با کمترین آسیب ممکن، به حل مشکلات و مسائل خود بپردازد. یکی از این راهها، نگرستن به مشکلات بعنوان فرصتی برای بروز توانایی هاست. در سالهای اخیر، رویکرد روانشناسی مثبت‌گرا^۱، با شعار توجه به استعدادها و توانایی های انسانی، مورد اقبال پژوهشگران حوزه های مختلف روانشناسی قرار گرفته است. یکی از سازه های مطرح در روانشناسی مثبت‌گرا، تاب‌آوری^۲ و معنویت^۳ و دینداری^۴ است.

در حالی که پژوهشگران به دنبال درک تفاوت های فردی در تاب‌آوری روانشناختی مردم در مقابله با عوامل استرس زا در زندگی اند، هر دوی عامل صفات شخصیتی و معنویت/ دینداری^۵ بعنوان پیش بینی کننده های مهم سلامتی پایدار در مواجهه با ناملایمات زندگی مشخص شده اند (آنو و اسکونسل^۶ ۲۰۰۵، کتر- اسمیت ۲۰۰۷، مستر و اسپیلمن ۲۰۰۷). همچنین بسیاری از تحقیقات بر روی رابطه ی بین شخصیت و معنویت/ دینداری در افراد سالم و سازگار انجام شده است (متا آنالیز ساراگلو^۷، ۲۰۰۲).

با در نظر گرفتن تاب‌آوری به عنوان یک مولفه ی سلامت روان و آن نیز به عنوان مفهومی متأثر از مجموعه پیچیده ای از عوامل زیستی، روانی- اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و مذهبی و محیطی باید اذعان شود که در این معنا، سلامتی دیگر تنها دغدغه ی دست اندرکاران علوم پزشکی نیست، بلکه دانشمندان علوم اجتماعی، به ویژه جامعه شناسان و روانشناسان، به بررسی آن علاقمند می گردند، که این موضوع در شکل (۱)، در مدل سویترز (۱۹۹۹) به خوبی نشان داده می شود.

¹ Positive psychology

² Resilience

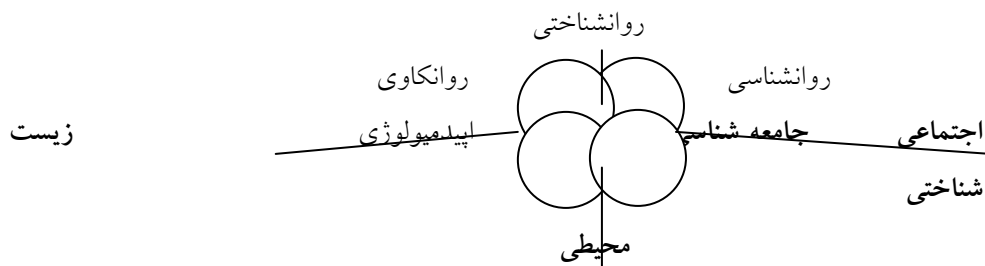
³ spirituality

⁴ Religiousness

⁵ spirituality & religiousness

⁶ Ano & Vasconcelles

⁷ Saroglou

شکل ۱- مهمترین حوزه های علمی علاقمند به موضوعات سلامت روان «سویتزر»^۱ (۱۹۹۹)

کارشناسان سازمان بهداشت جهانی، سلامت روان را قابلیت ارتباط موزون و هماهنگ با دیگران، تغییر و اصلاح محیط فردی و اجتماعی و حل تضادها و تمایلات شخصی به طور منطقی، عادلانه و مناسب تعریف کرده و بر این باورند که سلامت روان، صرفاً نداشتن بیماری های روانی نیست، بلکه توان واکنش در برابر انواع گوناگون تجارب زندگی بصورت انعطاف پذیر و معنادار است (صالحی و همکاران، ۱۳۸۶) که ما در این پژوهش واکنش معنادار و منعطف در برابر انواع گوناگون تجارب زندگی را تحت عنوان تاب‌آوری به بحث می گذاریم. از آنجا که گروههای مختلف اجتماعی به دلیل ویژگی ها و مشخصه های اجتماعی خود نسبت به ابتلا ناراحتی های روانی با یکدیگر تفاوت دارند و برخی اقشار اجتماعی آسیب پذیری بیشتر و بعضی آسیب پذیری کمتری دارند، و نیز این ویژگی های اجتماعی تا حد زیادی تعیین کننده ی شیوه ی پاسخ دهی مردم به ناراحتی ها و مشکلات روانی است و سرانجام اینکه اثر روش های گوناگون مواجهه و مقابله با مشکلات نیز تحت تاثیر ویژگی‌ها و مشخصه‌های اجتماعی افراد و اقشار مختلف خواهد بود، توجه به عوامل اجتماعی موثر بر سلامت روانی بسیار مهم است (کوکین، ۱۳۷۶). از مهمترین عوامل موثر اجتماعی- فرهنگی مرتبط با سلامت روان که در دهه های اخیر مورد توجه قرار گرفته است، دینداری و معنویت است. و از طرف دیگر می بینیم که افرادی هم هستند علی رغم همه ی مشکلات و ناهنجاری هایی که در نظام های اجتماعی- اقتصادی-سیاسی و حتی خانوادگی دارند و این افراد محدود به دین مشخصی نیز نمی شوند و درس و علم خاصی را نیز نمی داند، ولی از سلامت روان خوبی برخوردارند و در مقابل مشکلات تاب آور بوده و به خوبی منعطف می باشند. که در این مورد با توجه به پژوهش های انجام شده در این زمینه از آن به معنویت یاد شده است.

اطلاق لفظ دینداری یا تدین هنگامی به کار می رود که مردم یا گروهی از افراد، تمام یا بخشی از تعالیم و دستورات دینی (اعم از عقاید، اخلاقیات و احکام) را پذیرفته باشند. بنابراین در مقام تعریف،

^۱- Switzer

میتوان اظهار نمود که دین‌داری عبارتست از التزام فرد به دین مورد قبول خویش. این التزام در مجموعه‌ای از اعتقادات، احساسات و اعمال فردی و جمعی که حول خداوند (امر قدسی) و رابطه‌ی ایمانی با او دور می‌زند، سامان می‌پذیرد (طالبان، ۱۳۸۰). پاچویچ، سنانویک، عثمان و هاسانویک (۲۰۰۵) و موری-المدیا و همکاران (۲۰۰۶) نیز در مطالعه‌ی کیفی و به صورت فراتحلیل، به بررسی شواهد علمی رابطه‌ی بین مذهب و سلامت روان پرداخته‌اند. یافته‌های این فراتحلیل نشان داده است که در اکثر مطالعات، رفتارهای مذهبی رابطه‌ی معناداری با شاخص‌های سلامت روان (از جمله رضایت از زندگی، خشنودی، احساس مثبت، روحیه بالا) داشته‌اند.

علاوه بر مطالعه اثرات دین‌داری بر سلامت روان، بخش دیگری از پژوهش‌ها در این حوزه، تاکید زیادی بر بررسی اثرات انواع جهت‌گیری دینی (درونی و بیرونی) و جهت‌گیری سوال مذهبی بر سلامت روان داشته‌اند. این دسته از پژوهش‌ها که عمدتاً مبتنی بر نظریه‌ی آلپورت و پژوهش‌های بتسون و شوینر (۱۹۹۱) در زمینه تقسیم‌بندی جهت‌گیری دینی به دو نوع بیرونی و درونی و سوال می‌باشند، به این نتیجه رسیده‌اند که تنها جهت‌گیری دینی درونی (دین درونی شده) است که می‌تواند به بهبود سلامت روان منجر شود، در حالی که در جهت‌گیری دینی بیرونی یا با سلامت روان رابطه‌ی مثبتی ندارد و یا حتی ممکن است با مشکلات و ناراحتی‌های روانی همبستگی مثبت داشته باشد. بعنوان نمونه شهبازی و دلاور (۱۳۷۶) در تحقیقی با هدف بررسی رابطه بین جهت‌گیری مذهبی و سلامت روان در بین دانشجویان پسر شهر تهران، نتیجه گرفتند که بین جهت‌گیری مذهبی درونی و سلامت روان رابطه مستقیم و بین جهت‌گیری مذهبی بیرونی و سلامت روان رابطه‌ی معکوس وجود داشته است. (دیزوتر، ۲۰۰۶). با این وجود بین معنویت و اعتقادات مذهبی می‌توان یک تمایز اساسی قایل شد (امونز و پالتوزین، ۲۰۰۳) و آن عبارت است از اینکه، مفهوم اعتقادات مذهبی از پایبندی به اعتقادات مذهبی سنتی که به مرکزیت ایمان جامعه‌ی خاص است، گرفته می‌شود (هیل و همکاران، ۲۰۰۶، ۲۰۰۰). در سطوح مشخص‌تر، اعتقادات مذهبی شامل هردو سیستم اعتقادی خاص و مجموعه‌ای از رفتارهاست (نماز خواندن، تمایلات به کلیسا) که با این اعتقادات همراه می‌شود و معنویت، معمولاً به ذهنیات و با مرکزیت تجارب متعالی غیر کلیسایی که در زندگی روزمره با یک احساس عمیق معنی‌دار همراه است، اشاره می‌کند (امونز، ۱۹۹۹؛ ۵) برخی مفهوم معنویت را شامل

¹ Pajevic , Osman., & Hasanovic.

² Dezutter

³ Emmons & Paloutzian

⁴ Hill

⁵ Emmons

عشق به دیگران و همدلی و صمیمیت با بشریت می‌دانند (الکاین، ۲۰۰۱؛ لاپیر، ۱۹۹۴). اگرچه معنویت و اعتقادات مذهبی بطور کامل متضاد نیستند (هیل و همکاران، ۲۰۰۰) اما شواهد فزاینده‌ای وجود دارد که آن دو را جدا می‌داند (سوکیر، ۲۰۰۰، ۲؛ سوکیر و زینسکا، ۲۰۰۶). قربانی (۱۳۸۳) معنویت را به خاطر ابعادش-تجربه‌ای، گوهر شناختی و فردی بودن- به شدت روانشناختی می‌داند. چون از یک سو معنویت پدیده‌ای است که فرد آن را تجربه می‌کند و از دگر سوی تلاش برای تمایز نظری ذاتیات و عرضیات دین، تفاوت‌های فردی را به میان می‌آورد و اگر عرضیات دین، پوسته‌ای زمانی و مکانی است که بسته به شرایط تاریخی-اجتماعی می‌توانست متفاوت باشد، شرایط بی‌همتای هر فردی نیز می‌تواند به دگرگون‌سازی عرضیات از فردی به فرد دیگر منتهی می‌شود. پدیده‌ای که در سطحی بسیار بدوی و کلی در مراسم و اعمال همه‌ی ادیان در خصوص فرد در نظر گرفته شده است. حاجت به اجتهاد و مرجع برای نحوه‌ی عمل یک فرد با شرایط ویژه، مثالی از چنین امری است. از این روی، تجربه، فرد، و تفاوت‌های فردی در معنویت آن را به سازه‌های روانشناختی بدل می‌کند. بر همین اساس بررسی معنویت به عنوان یکی از ابعاد روانشناختی انسان به میان آمده است و نظریه‌پردازی‌های متعددی در این خصوص ارائه‌گشته است. در رابطه‌ی بین روانشناسی و معنویت/دینداری می‌توان تاب‌آوری و دیگر مولفه‌های روانشناسی مثبت‌گرا؛ بهزیستی روانشناختی، رضایت از زندگی، شادکامی و ابعاد هویت (سلیمانی خشاب و همکاران، ۲۰۱۲) را به عنوان آثار و پیامدهای دینداری دانست. توگاد و فدریکسون^۴ (۲۰۰۴) تاب‌آوری روانشناختی را کنار آمدن موثر و سازگاری در برابر از دست دادن‌ها و سختی‌ها عنوان می‌کنند. بنابراین تاب‌آوری یک سازه‌ی چند بعدی است که در شرایط بافتی، زمانی، سنی، زندگی متفاوت می‌باشد (کانر داویدسون و لی، ۲۰۰۳؛ گارمزی، ۱۹۹۳، ۶؛ ماستن، ۱۹۹۴، ۷؛ ریچاردسون، ۲۰۰۲، ۸؛ واگنیلد، ۲۰۰۳؛ ورنر، ۱۹۹۳، ۹). بسیاری از محققان اجتماعی در دهه‌ی ۱۹۷۰ به بررسی این موضوع پرداختند که چرا برخی افراد نه تنها سلامت باقی می‌مانند بلکه همچنین در برابر سختی‌ها و خطرات بخوبی عمل می‌کنند. این مفهوم «تاب-

¹ Elkins

² Saucier

³ Saucier & Skrzypinska

⁴ Tugade MM, Fredrickson

⁵ Connor, Davidson, Lee

⁶ Garnezy

⁷ Masten

⁸ Richardson

⁹ Werner

آوری ۱) نامیده شد (پاترسون، ۲۰۰۲). به این ترتیب یک مفهوم مهم در نظریه‌ها و تحقیقات در زمینه سلامت روان در طی دهه‌های گذشته محسوب می‌شد (والش، ۲۰۰۳) در حالی که برخی مردم بصورت ذاتی و طبیعی تاب آورند، مثلاً شخصیت آنها می‌تواند سهم مهمی را در پیش‌بینی تاب‌آوری داشته باشد، بقیه مجبورند بر روی آن کار کنند (گرفت، ۲۰۰۷؛ کمپل - سیل و همکاران، ۲۰۰۶) و تاب‌آوری آنها بصورت مشترک از طریق ویژگی‌های شخصی و محیطی تعیین می‌شود (لیو، ۲۰۰۱).

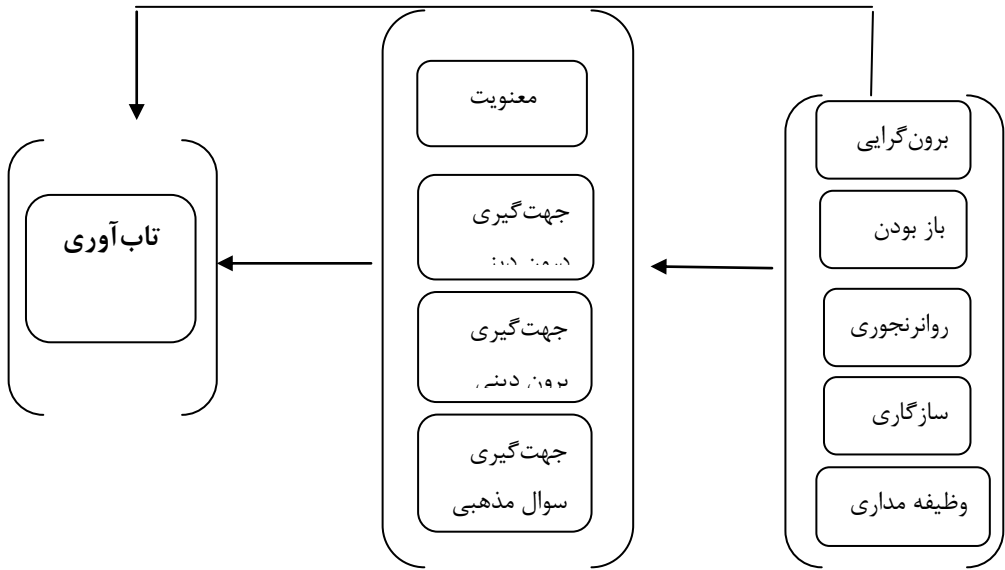
یک تعریف عملیاتی از تاب‌آوری را لوید (۱۹۹۵) این‌گونه بیان می‌کند که: اگر تاب‌آوری قابل لمس شدن می‌بود، احتمالاً از مواد قابل انعطاف و کشیدگی ساخته می‌شد که در مقابل گرما و تلاطم‌های ناشی از تغییرات به اندازه‌ی کافی مقاوم می‌بود. تم ثابت بین تمام تعاریف از تاب‌آوری، یک حس انعطاف‌پذیری و بازیابی که علی‌رغم وجود سختی‌ها و تغییرات در فرد موجود می‌باشد (آرولینو - رامیرز، ۲۰۰۷). قابلیت فرد در برقراری تعادل زیستی، روانی - معنوی، در مقابل شرایط مخاطره‌آمیز است (کانر، دیویدسون، ۲۰۰۳)، که عوامل موثر بر تاب‌آوری در حالت کلی شامل عوامل درونی (ویژگی‌های شخصیتی، هوش و در کل عوامل شناختی) و عوامل بیرونی (خانواده، مدرسه، جامعه و ...) است (رولوف ۳ و همکاران، ۱۹۹۰؛ راتر، ۱۹۹۹). بنابراین یکی از متغیرهایی که بر تاب‌آوری افراد تاثیر می‌گذارد ویژگی‌های شخصیتی می‌باشد و از طرف دیگر طیف گسترده‌ای از عوامل در شکل‌گیری شخصیت نقش دارند (اونیل، ۲۰۰۶) و عواملی که در شخصیت نقش تعیین‌کننده‌ای دارند عبارتند از: عوامل ارثی، تعیین‌کننده‌های اجتماعی - فرهنگی، مکانیزم‌های ناهشیار و پردازش‌های شناختی. در طول قرن گذشته نظریه‌های شخصیتی زیادی رشد کرده‌اند (لاهر، ۲۰۰۷) که در اینجا نظریه‌ی پنج‌عامل بزرگ شخصیت را که رشد یافته‌ترین نظریه‌های قبل از خود است بعنوان مورد بحث ما می‌باشد.

با توجه به موارد ذکر شده در مورد ارتباط تاب‌آوری با پنج‌عامل بزرگ شخصیت، معنویت و دینداری و پیشینه‌نظری و پژوهشی در این زمینه، می‌توان مدل فرضی ارائه شده در شکل ۱ را مطرح نمود. بنابراین، هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی نقش واسطه‌گر معنویت و ابعاد دینداری در رابطه بین پنج‌عامل بزرگ شخصیت و تاب‌آوری می‌باشد.

¹ resilience

² Conner., & Davidson

³ Rolof

شکل ۱. بررسی رابطه ابعاد شخصیت با ابعاد دینداری و تاب‌آوری

روش

طرح پژوهش حاضر از نوع مطالعات همبستگی است که در آن با استفاده از روش رگرسیون، به تحلیل مسیر اقدام شده است.

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

جامعه آماری این پژوهش متشکل از دانشجویان کارشناسی ارشد مشغول به تحصیل در سال تحصیلی ۹۰-۱۳۹۱ در دانشگاه شیراز بودند. نمونه پژوهش به شیوه خوشه‌ای چند مرحله‌ای تصادفی از دانشکده‌های مختلف انتخاب شدند. شرکت‌کنندگان در این پژوهش ۳۰۰ نفر شامل ۱۵۰ نفر پسر و ۱۵۰ نفر دختر در مقطع کارشناسی ارشد، در دانشگاه شیراز خواهد بود که به روش خوشه‌ای چند مرحله‌ای تصادفی از دانشکده‌های مختلف انتخاب خواهند شد. بدین صورت که ابتدا از بین دانشکده‌ها چند دانشکده به صورت تصادفی انتخاب و در هر دانشکده دو کلاس از مقطع ارشد انتخاب می‌شود، آنگاه تمام دانشجویان کلاسهای انتخاب شده، مورد آزمون قرار خواهند گرفت. به این ترتیب ۳۵۰ دانشجوی تشکیل دهنده گروه نمونه بودند. پس از اجرای پژوهش سی و شش پرسشنامه به دلیل عدم پاسخگویی کامل به سؤالات، از کل پرسشنامه‌ها حذف شدند و از ۳۱۴ پرسشنامه باقیمانده ۱۶۵ پرسشنامه متعلق به دختران و ۱۴۹ پرسشنامه متعلق به پسران بود. در جدول (۱) تعداد دانشجویان به تفکیک جنسیت و دانشکده‌های مختلف گزارش شده است.

جدول ۱. اطلاعات توصیفی جامعه و شرکت کنندگان در پژوهش

دانشکده	تعداد در جامعه			در درصد
	مذکر	مؤنث	کل	
روانشناسی و علوم تربیتی	۱۰۶	۲۶۱	۳۶۷	۱۰٪
علوم سیاسی و حقوق	۱۲۶	۷۱	۱۹۷	۸٪
اقتصاد و مدیریت	۹۱	۱۳۵	۲۲۶	۸٪
ادبیات	۱۶۸	۳۲۴	۴۹۲	۱۲٪
علوم	۳۰۰	۴۲۵	۷۲۵	۱۷٪
کشاورزی	۳۱۳	۳۸۵	۶۹۸	۱۵٪
مهندسی	۵۸۰	۲۷۲	۸۵۲	۲۵٪
هنر و معماری	۶۶	۷۷	۱۷۳	۵٪
مجموع کل	۱۷۵۰	۱۹۵۰	۳۶۹۷	۱۰۰٪

ابزارهای پژوهش

۱- ابزار پنج عامل شخصیت: به منظور اندازه گیری صفات شخصیتی براساس مدل پنج عاملی از پرسشنامه ی پنج عامل بزرگ شخصیت (گلدبرگ، ۱۹۹۹) استفاده شد. این پرسشنامه برای ارزیابی هریک از ابعاد پنج عامل شخصیت ۱۰ گویه ی مثبت و منفی دارد. پاسخ ها دراین مقیاس بر اساس مقیاس پنج درجه ای لیکرت محاسبه می شود. پایایی و روایی این پرسشنامه را در فرهنگ ایران، خرمائی (۱۳۸۵) بصورت گسترده بررسی و تایید کرده است. طی تحقیقی که توسط حسینی و لطیفیان (۱۳۸۶) انجام گرفت، برای بررسی پایایی از ضریب آلفای کرونباخ (برای کل پرسشنامه ۰/۷۸ و برای خرده مقیاس ها بین ۰/۷۶ تا ۰/۸۷) محاسبه شد. بررسی روایی از طریق تحلیل عاملی به روش مولفه های اصلی با چرخش واریماکس انجام شد که مقدار ضریب KMO (شاخص کفایت نمونه گیری) ۰/۷۶ و آزمون کرویت بارتلت ۴۳۶۵/65 در سطح ۰/۰۰۱ معنادار بود.

در پژوهش حاضر برای بررسی پایایی از آلفای کرونباخ استفاده شد که ضریب پایایی به دست آمده در مورد کل پرسشنامه ۰/۶۳ و برای خرده مقیاس ها بین ۰/۶۱ تا ۰/۷۳ بود. در پژوهش حاضر به منظور احراز روائی از تحلیل عاملی به روش مؤلفه‌های اصلی با چرخش واریماکس استفاده شد. و مقدار ضریب KMO (شاخص کفایت نمونه‌گیری) ۰/۸۶ و آزمون کرویت بارتلت (شاخص کفایت ماتریس همبستگی) نشان وجود شواهد کافی برای انجام تحلیل عامل و مقدار خنی آزمون بارتلت

۵/۷۶۶ محاسبه شد که در سطح ۰/۰۰۰۱ معنادار شد نتایج تحلیل عامل در کل ابعاد با ارزش ویژه بالاتر از یک را نشان می‌دهد.

۲- پرسشنامه ی جهت گیری درونی و بیرونی و سوال: در این پژوهش به منظور اندازه گیری جهت گیری مذهبی از مقیاس جهت گیری ۱ (ROS) استفاده شد. این مقیاس را که آلپرت و راس ۲ (۱۹۶۷) به منظور سنجش جهت گیری درونی و بیرونی به مذهب ساخته اند، یک مقیاس ۲۰ گویه ای خودگزارشی است. پاسخ های این مقیاس بر اساس مقیاس ۵ درجه ای لیکرت نمره گذاری می شود. این پرسشنامه پایایی و روایی مطلوبی داشت و شواهد مربوط به روایی و پایایی آن در تحقیقات مختلفی تایید شده است (آلپرت و راس، ۱۹۶۷؛ هرپیچ ۳، ۱۹۹۲؛ شرم، ۲۰۰۰). میزان روایی درونی این پرسشنامه برای خرده مقیاس جهت گیری درونی ۰/۷۳ و برای خرده مقیاس جهت گیری بیرونی ۰/۶۶ گزارش شده است، همچنین ضریب آلفای کرونباخ برای خرده مقیاس های جهت گیری درونی ۰/۸۵ و برای خرده مقیاس جهت گیری بیرونی ۰/۶۲ گزارش شده است (آلپورت و راس، ۱۹۶۷). حسینی (۱۳۸۹) ضریب پایایی برای کل مقیاس را با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۶۶ و برای خرده مقیاس جهت گیری درونی ۰/۷۸ و برای خرده مقیاس بیرونی ۰/۶۴ محاسبه کرد، که بیان کننده ی پایایی مطلوب این مقیاس است. روایی نیز در پژوهش حسینی (۱۳۸۹) از طریق تحلیل عاملی به روش مولفه های اصلی با چرخش واریماکس بررسی شد. به منظور اندازه گیری ماده ی آن جهت گیری بیرونی و ۹ ماده جهت گیری درونی را می سنجد. مقیاس بیرونی متشکل از انگیزه های شخصی و اجتماعی است.

جهت گیری مذهبی سوال در این تحقیق از مقیاس سوال ۴ (QS) استفاده شد. این ابزار اندازه گیری یک مقیاس خود گزارشی ۱۲ گویه ای است که بتسون و شوینرد (۱۹۹۱) آن را ساخته اند. پاسخ ها در این مقیاس بر اساس مقیاس ۵ درجه ای لیکرت محاسبه می شود که از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم درجه بندی شده است. مطالعات مختلفی نیز روایی و پایایی آن را تایید کرده است (مالتبی و دی، ۱۹۹۸؛ لويس ۶ و همکاران، ۲۰۰۵). حسینی (۱۳۸۹) به منظور بررسی پایایی از روش همسانی درونی استفاده کرد و ضریب آلفای کرونباخ برای این پرسشنامه ۰/۸۰ محاسبه شد که نشانه ی پایایی مطلوب این مقیاس است و به منظور بررسی روایی آن از روش تحلیل عاملی تاییدی استفاده شده است. در

¹ Religious orientation scale

² Alport & Ross

³ Haerich

⁴ Quest scale

⁵ Maltby & Day

⁶ Lewis

پژوهش حاضر برای محاسبه پایایی از آلفای کرونباخ استفاده شد، ضریب پایایی برای ابعاد جهت گیری درون دینی، جهت گیری برون دینی و جهت گیری مذهبی به ترتیب، ۰/۷۱، ۰/۶۲/۴۸، ۰/۰ محاسبه گردید و برای برآورد اعتبار آن از روش همبستگی هر گویه با هر بعد استفاده گردید که در بعد جهت گیری درون دینی ضریب همبستگی بین ۰/۴۰ تا ۰/۷۳، بعد جهت گیری برون دینی ۰/۳۲ تا ۰/۷۲ و بعد جهت گیری مذهبی سوال بین ۰/۴۲ تا ۰/۷۲ که در سطح ۰/۰۱ معنادار بودند.

۳- پرسشنامه معنویت: معنویت با فرم کوتاه ارونسون و همکاران (۲۰۰۲) مورد ارزیابی قرار گرفت. مقیاس معنویت شامل دو عامل می باشد: «صلح و رفاه» (۹ آیت) و به وسیله ی چشم انداز آرام به زندگی و احساس معنای در قبال آن مشخص می شود، در حالی که «نگاه مشفقانه نسبت به دیگران داشتن» (۵ آیت) که میزان تحمل و احساس شفقت و ارتباط با دیگر انسان ها را مطرح می کند. ارونسون و همکاران (۲۰۰۲) پایایی کل بوسیله ی آلفای کرونباخ برای معنویت و دینداری ۰/۹۶ و برای هر کدام از عوامل معنویت؛ احساس صلح ۰/۹۳ و برای عامل نگاه مشفقانه ی نسبت به دیگران ۰/۸۷ گزارش کردند؛ و همچنین روایی این مقیاس از طریق روایی همگرا^۳ (مقایسه ی نمره ی کل مقیاس ارونسون و هریک از عامل های آن با مقیاس های دینی هاگ^۴ و دوک^۵) و واگرا^۶ (یعنی مقیاس SR باید همبستگی پایینی با مقیاس دینداری داشته باشد) با دیگر ابزارهای اندازه گیری منتشر شده درباره ی دینداری و معنویت مورد ارزیابی قرار گرفته است. در پژوهش حاضر برای تعیین پایایی ابزار از روش آلفای کرونباخ استفاده شد و میزان برابر ۰/۹۲، محاسبه گردید و برای محاسبه اعتبار پرسشنامه از روش همبستگی هر گویه با ابعاد استفاده شد که ضریب ۰/۵۲ تا ۰/۸۵ محاسبه گردید که در سطح ۰/۰۱ معنادار بودند.

روش تجزیه و تحلیل داده‌ها

در مطالعه حاضر تلاش گردید با استفاده از روش تحلیل مسیر، نقش واسطه‌گر معنویت و دینداری در رابطه بین پنج عامل بزرگ شخصیت و تاب‌آوری بررسی گردد. تحلیل مسیر استفاده شده در این پژوهش، بر اساس الگوی پیشنهاد شده توسط بارون و کنی (۱۹۸۶) است. مطابق با این الگو، پنج عامل بزرگ شخصیت، به‌عنوان متغیر برونزاد^۳ یا مستقل، معنویت و ابعاد دینداری به‌عنوان متغیر

¹ Sense of Peace

² Compassion

³ Convergent

⁴ Hoge

⁵ Doke

⁶ Discriminant

وابسته میانی یا واسطه‌ای، و تاب‌آوری به‌عنوان متغیرهای وابسته نهایی یا متغیر درونزاد ۳۴ در نظر گرفته شد. همچنین، برای بررسی ضرایب مسیر، از روش رگرسیون همزمان استفاده شد. یافته‌ها

جدول ۱، همبستگی متغیرهای پژوهش با یکدیگر را نشان می‌دهد. همچنین، در این جدول، آماره‌های توصیفی مربوط به این متغیرها نیز ارائه شده‌است.

همان‌طور که نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد، بعد برون‌گرایی و بازبودن از ابعاد پنج عامل بزرگ شخصیت، فقط با بعد جهت‌گیری برون‌دینی از متغیر دینداری رابطه معناداری ندارد، در حالی‌که با دیگر ابعاد دینداری و متغیر تاب‌آوری رابطه مثبت و معناداری دارد. در مقابل، بعد روان‌نجوری از متغیر پنج عامل بزرگ شخصیت با متغیر تاب‌آوری رابطه منفی و معناداری است.

جدول ۲. همبستگی بین متغیرهای پژوهش و آماره‌های توصیفی مربوط به هر یک از آنها

S	M	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱	
D												
۱/۷۳	۱۰۹											۱
۳	۲۵											۱
۲/۹	۲۰/۷										۱	۰.۱۳۳*
۱/۰۱	۳۱/۱									۱	۰.۳۱۲	۰.۲۷۵**
۴											**	**
۴/۶	۲۹/۴								۱	۰.۲۴۳	۰.۳۶۵	۰.۰۹۶
										**	**	**
۱/۰۶	۲۷/۴								۱	۰.۲۷۸*	۰.۴۴۰	۰.۲۷۷
۳										*	**	**
۶/۱	۳۷/۶						۱	۰.۰۷۳	-۰.۰۶۶	۰.۳۶۱	-	۰.۲۶۵
										**	۰.۰۰۱	**
۴/۸	۲۶/۵				۱	۰.۵۸۸	۰.۰۹۵	-۰.۰۱۶	۰.۲۳۷	۰.۱۳۰	*	۰.۲۶۰
						**			**	*	*	**
۱/۰۵	۳۰/۲			۱	۰.۰۷۳	-۰.۱۳*	۰.۰۶۰	۰.۰۷۰	-	۰.۰۷۱	۰.۱۰۲	۰.۰۰۷
۶												
۸/۲	۳۵/۲		۱	۰.۱۰۸	۰.۳۸۰	۰.۳۷۳	۰.۱۱۷	۰.۱۰۸	۰.۲۶۳	۰.۰۷۲	۰.۲۴۹	
					**	**	*	*	**	**	**	**
۱/۹	۸۴/۷	۱	۰.۲۲۴	-	۰.۳۸۵	۰.۵۴۷	۰.۱۱۳	-	۰.۴۶۹	۰.۰۱۱	۰.۲۸۹	
۱۶			**	۰.۱۲۹*	**	**	*	۰.۱۸۷*	**	*	**	*

۱- برون‌گرایی ۲- وظیفه‌مداری ۳- بازبودن ۴- روان‌نجوری ۵- سازگاری ۶- معنویت ۷- جهت‌گیری درون‌دینی ۸- جهت‌گیری برون‌دینی ۹- جهت‌گیری سوال ۱۰- تاب‌آوری

به‌منظور انجام تحلیل مسیر، در گام نخست، پنج عامل بزرگ شخصیت به‌عنوان متغیر پیش‌بین و متغیر تاب‌آوری به‌عنوان متغیر ملاک وارد معادله رگرسیونی شدند. با توجه

به نمره کل متغیر تاب‌آوری، محاسبه ضرایب بتا برای مسیرهای ارتباطی بین این دو متغیر در قالب یک تحلیل رگرسیون همزمان صورت گرفت. شایان ذکر است که در نمودارهای مسیر ارائه شده در این بخش، تنها ضرایب بتایی که از نظر آماری معنادار بودند ارائه شده است.

جدول ۳. میزان پیش‌بینی‌کنندگی نمره تاب‌آوری توسط ابعاد شخصیت

متغیر پیش‌بین	R	R ²	F	P	B	t	P<
برون‌گرایی	۰/۶۰	۰/۳۵	۲/۴۲	۰/۰۰۰۱	۰/۲۰	۴/۰۹	۰/۰۰۰
بازبودن					۰/۵۴	۱۰/۱۳	۰/۰۰۰
روانرنجوری					-۰/۳۱	-۵/۸۸	۰/۰۰۰
سازگاری					-۰/۰۸	-۱/۵۱	n.s

با توجه به نتایج، ابعاد برون‌گرایی ($\beta = ۰/۲۰$, $P < ۰/۰۰۰۱$)، بازبودن ($\beta = ۰/۵۴$, $P < ۰/۰۰۰۱$) شخصیت پیش‌بینی‌کننده مثبت و معنی‌دار تاب‌آوری و بعد روانرنجوری ($\beta = -۰/۳۰$, $P < ۰/۰۰۰۱$) به طور منفی و معنی‌دار نمره کل تاب‌آوری دارد. در مجموع این دو متغیر ۳۵ درصد واریانس نمره کل تاب‌آوری را تبیین می‌کنند.

به منظور مطالعه میزان پیش‌بینی‌کنندگی جهت‌گیری درون‌دینی و برون‌دینی و جهت‌گیری سوال از متغیر دینداری توسط ابعاد شخصیت از رگرسیون چندگانه استفاده گردید. به طوری که ابعاد شخصیت به عنوان متغیر برون‌زاد و ابعاد جهت‌گیری درون‌دینی و برون‌دینی و جهت‌گیری سوال به عنوان متغیرهای درون‌زاد در نظر گرفته شد. شاخص‌های مختلف حاصل از تحلیل رگرسیون همزمان در جدول ۴ ارائه شده است.

جدول ۴. پیش‌بینی بعد جهت‌گیری درون‌دینی از متغیر دینداری بر اساس ابعاد پنج‌عامل شخصیت

متغیر پیش‌بین	R	R ²	F	P	β	t	P<
برون‌گرایی	۰/۳۱	۰/۱	۷/۷	۰/۰۰۰	۰/۲۰	۳/۸	۰/۰۰۰
وظیفه‌مداری					۰/۰۹	۱/۵	n.s
بازبودن					۰/۱۶	۳/۱	۰/۰۰۱

همانطوری که ملاحظه می‌شود در جدول فوق تنها ابعاد برون‌گرایی، وظیفه‌مداری و بازبودن آورده شده است که این کار بخاطر عدم همبستگی ابعاد روانرنجوری و سازگاری با بعد جهت‌گیری درون

دینی می‌باشد و تنها ابعاد برون گرایی، وظیفه مداری و بازبودن با بعد جهت گیری درون دینی رابطه داشته است و وارد مدل رگرسیون شده اند.

با توجه به نتایج، برون گرایی ($\beta = ۰/۲۰, P < ۰/۰۰۰۱$) و بازبودن ($\beta = ۰/۱۶, P < ۰/۰۰۵$) پیش بینی کننده مثبت و معناداری برای بعد جهت گیری درون دینی از متغیر دینداری می‌باشد. در مجموع این دو متغیر ۱۰ درصد واریانس بعد جهت گیری درون دینی را تبیین می‌کند.

به منظور مطالعه میزان پیش بینی کنندگی بعد جهت گیری برونی از متغیر دینداری توسط ابعاد پنج عامل شخصیت، به دلیل عدم همبستگی بین عامل های شخصیت و جهت گیری برون دینی لزومی برای محاسبه ی رگرسیون دیده نشد..

به منظور مطالعه میزان پیش بینی کنندگی بعد جهت گیری سوال از متغیر دینداری توسط ابعاد پنج عامل شخصیت از رگرسیون چندگانه استفاده گردید. به طوری که ابعاد پنج عامل شخصیت به عنوان متغیر برون زاد و بعد جهت گیری سوال به عنوان متغیر درون زاد در نظر گرفته شد. شاخص های مختلف حاصل از تحلیل رگرسیون همزمان در جدول ۵ ارائه شده است.

جدول ۵. پیش بینی بعد جهت گیری سوال از متغیر دینداری بر اساس ابعاد پنج عامل شخصیت

P<	T	B	P	F	R ²	R	متغیر پیش بین
۰/۰۰۱	۲/۰۴	۰/۲۰	۰/۰۰۰۱	۱۲/۰۰	۰/۱۰	۰/۳۳	برون گرایی
۰/۰۰۰۱	۳/۵۷	۰/۲۲					بازبودن
n.s	-۰/۰۶	-۰/۰۴					سازگاری

با توجه به نتایج، جهت گیری تنها ابعاد برون گرایی ($\beta = ۰/۲۰, P < ۰/۰۰۰۱$) و بازبودن ($P < ۰/۰۰۰۱$)، پیش بینی کننده مثبت و معناداری برای بعد جهت گیری سوال از متغیر دینداری می‌باشد. در مجموع این متغیر ۱۰ درصد واریانس بعد جهت گیری سوال را تبیین می‌کند.

به منظور مطالعه میزان پیش بینی کنندگی معنویت توسط ابعاد پنج عامل شخصیت از رگرسیون ساده استفاده گردید. به طوری که معنویت به عنوان متغیر برون زاد و ابعاد پنج عامل شخصیت به عنوان متغیر درون زاد در نظر گرفته شد. شاخص های مختلف حاصل از تحلیل رگرسیون در جدول ۶ ارائه شده است.

جدول ۶. پیش بینی معنویت بر اساس ابعاد پنج عامل شخصیت

P<	t	β	P	F	R ²	R	متغیر پیش بین
۰/۰۰۱	۵/۴۶	۰/۲۹	۰/۰۰۰۱	۴/۴۰	۰/۲۰	۰/۴۵	برون گرایی
۰/۰۰۰۱	۵/۳۶	۰/۲۸					بازبودن

با توجه به نتایج، ابعاد برون‌گرایی ($\beta = ۰/۲۹, P < ۰/۰۰۰۱$) و باز بودن ($\beta = ۰/۲۸, P < ۰/۰۰۰۱$) پیش‌بینی‌کننده مثبت و معناداری برای معنویت می‌باشد. در مجموع این متغیرها ۲۰ درصد واریانس معنویت را تبیین می‌کند.

در این مرحله برای کنترل متغیرهای معنویت و دینداری، این متغیرها را به طور همزمان به همراه ابعاد پنج عامل شخصیت به عنوان برون‌زاد و متغیر تاب‌آوری را به عنوان درون‌زاد قرار می‌گیرد. یکی از فرضیات مهم مورد بررسی، تأثیر ابعاد پنج عامل شخصیت بر تاب‌آوری با واسطه‌گری معنویت و دینداری بود. به همین منظور از رگرسیون همزمان استفاده گردید، تا مشخص گردد با ورود متغیرهای دینداری و معنویت اثر ابعاد پنج عامل شخصیت بر تاب‌آوری چگونه تغییر می‌کند. شاخص‌های حاصل از تحلیل رگرسیون همزمان در جدول (۷) ارائه شده است.

جدول ۷. پیش‌بینی تاب‌آوری بر اساس ابعاد پنج عامل شخصیت و معنویت و دینداری

متغیر پیش‌بین	R	R ²	F	P	β	t	P<
برون‌گرایی	۰/۶۸	۰/۴۶	۳۲/۲	۰/۰۰۰۱	۰/۸	۱/۷	n.s
بازبودن					۰/۴۰	۷/۵	۰/۰۰۰۱
روان‌نجوری					-۰/۲۵	-۵/۶	۰/۰۰۰۱
سازگاری					-۰/۰۳	-۰/۷	n.s
معنویت					۰/۳۰	۵/۰۶	۰/۰۰۰۱
جهت‌گیری درون‌دینی					۰/۱۱	۲/۰۰	۰/۰۵
جهت‌گیری برون‌دینی					-۰/۰۵	-۱/۰۶	n.s
جهت‌گیری سوال					-۰/۰۱	-۰/۳	n.s

با توجه به نتایج ارائه‌گردیده، ابعاد باز بودن ($\beta = ۰/۴۰, P < ۰/۰۰۰۱$) در زمان کنترل ابعاد دینداری و معنویت، پیش‌بینی‌کننده مثبت و معنی‌دار نمره تاب‌آوری بود. و بعد روان‌نجوری به طور منفی و معنادار ($\beta = -۰/۲۵, P < ۰/۰۰۰۱$) نمره تاب‌آوری را پیش‌بینی می‌کند. بعد جهت‌گیری درون‌دینی ($\beta = ۰/۱۱, P < ۰/۰۵$) و معنویت ($\beta = ۰/۳۰, P < ۰/۰۰۰۱$) نیز پیش‌بینی‌کننده مثبت و معنی‌دار نمره تاب‌آوری ولی ابعاد دینداری (جهت‌گیری‌های برون‌دینی و سوال) نیز پیش‌بینی‌کننده معنی‌داری برای نمره تاب‌آوری نبودند. کل مدل ۵۰ درصد واریانس نمره تاب‌آوری را پیش‌بینی می‌کند. در این مرحله جهت بررسی نقش واسطه‌ای ابعاد دینداری و معنویت در رابطه بین ابعاد پنج عامل شخصیت با نمره تاب‌آوری ضرایب بدست آمده در جدول (۴-۳-۱) با جدول (۴-۵-۱) مقایسه شدند، همان‌طور که از جدول شماره (۴-۳-۱) مشخص است میزان پیش‌بینی‌کنندگی بعد باز بودن

از ابعاد شخصیت بر تاب آوری ($\beta = ۰/۵۴, P < ۰/۰۰۰۱$) می‌باشد. و بعد روانرنجوری بر تاب آوری ($\beta = - ۰/۳۱, P < ۰/۰۰۰۱$) می‌باشد، و بعد برون‌گرایی بر تاب آوری ($\beta = ۰/۲۰, P < ۰/۰۰۰۱$) می‌باشد، در حالی که این مقادیر با وارد کردن متغیرهای ابعاد دینداری و معنویت در معادله رگرسیون، جدول شماره (۱-۵-۴) بعد باز بودن از ابعاد شخصیت ($\beta = ۰/۴۰, P < ۰/۰۰۰۱$) و بعد روانرنجوری ($\beta = ۰/۲۵, P < ۰/۰۰۰۱$) کاهش یافت و به صورت سهمی پیش‌بینی‌کننده‌ی تاب آوری می‌باشد، در صورتی که بعد برون‌گرایی از ابعاد شخصیت بعد از کنترل متغیرهای واسطه‌ای از طریق معنویت و دینداری به صورت کامل پیش‌بینی‌کننده‌ی تاب آوری می‌باشد. با این شرط متغیرهای دینداری و معنویت به عنوان واسطه بین ابعاد شخصیت و تاب آوری قرار گرفت.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر بررسی نقش واسطه‌ای معنویت و دینداری در ارتباط بین پنج عامل بزرگ شخصیت و تاب‌آوری می‌باشد. با توجه به یافته‌های پژوهش، فرضیه‌ی اول پژوهش مبنی بر وجود رابطه معنی‌دار بین پنج عامل بزرگ شخصیت و تاب‌آوری تأیید می‌شود؛ یافته‌های پژوهش نشان داد که باز بودن و برون‌گرایی به طور مثبت و معنادار تاب‌آوری و عامل روانرنجوری طور منفی معنا دار تاب‌آوری را پیش‌بینی می‌کند. این بخش از نتایج می‌تواند با پژوهش‌های (کمپل و همکاران، ۲۰۰۶؛ فرایبورگ، رزونینگ و همدال، ۲۰۰۵؛ ریولی، ساویسکی و سیانی ۲۰۰۲) همسو می‌باشد. در توجیه این یافته به این مسئله اشاره نمودند که مردم برون‌گرا تمایل به تجربه کردن احساسات مثبت و علاقمندی به دیگران و جستجو کردن تمایلات اجتماعی و به تبع حمایت اجتماعی دارند و از اینرو قدرت مقابله با فشار بیشتری را نشان می‌دهند. مشخصه اصلی شخصیت‌هایی با باز بودن و برون‌گرایی بالا، داشتن روابط گرم صمیمی و آزادی در ابراز احساسات و صحبت به طور باز با همدیگر است. مطابق تحقیقات انجام شده در ۴ دهه‌ی اخیر، افراد تاب‌آور افرادی هستند که بر شرایط سخت زندگی فایز آمده‌اند و در مقایسه با افراد آسیب‌پذیر، انعطاف‌پذیرتر بوده و با بکار بردن چندین منبع حفاظتی که یا درون خودشان و یا در بیرون وجود دارد، بر مشکلات غلبه می‌کنند (ورنر، ۲۰۰۱؛ به نقل از فرایبورگ و همکاران، ۲۰۰۵).

فرض سوم پژوهش ناظر بر این است که بین پنج عامل بزرگ و معنویت و ابعاد دینداری رابطه وجود دارد؛ با توجه به جدول ماتریس همبستگی‌ها، این فرضیه نیز تأیید می‌شود و چنانچه مشاهده می‌شود بین بعد جهت‌گیری درون‌دینی، جهت‌گیری سوال و معنویت با ابعاد برون‌گرایی و باز بودن به تجربه از متغیر شخصیت رابطه وجود دارد.

نتایج تحلیل مسیر نقش واسطه‌ای سهمی دینداری و معنویت بین متغیر برون زاد پژوهش (پنج عامل بزرگ شخصیت) و تاب‌آوری را تایید می‌کند. نتایج تحلیل مسیر نشان داد که اثر غیر مستقیم و اثر کل متغیر برون زاد پژوهش (پنج عامل بزرگ شخصیت) از طریق معنویت و ابعاد دینداری (جهت‌گیری درون دینی) بر تاب‌آوری معنادار است. یافته‌های پژوهش نشان دادند که انسان گشوده به تجربه و برونگرا در ابعاد عمودی و افقی معنویت؛ رابطه‌ی فرد با نیروی برتر و همچنین رابطه‌ی با قدرت‌های زمینی و محیط اطراف، موفق‌تر می‌باشند، چون دارای علائق وسیع فرهنگی و تربیتی است، چنین فردی سراسر تجربه‌گرا است، و به لحاظ شناختی و به صورت تجربی و پویا (چون از ویژگی‌های افراد گشوده به تجربه این است که تجربه‌گرا و کنجکاوی می‌باشند) و شخصی به دنبال تجربه‌های جدید و رسیدن به اصول دینی عقلانی شده می‌باشند، بطوریکه این افراد بعد از برخورد کردن با مسئله‌ی دینی و یا معنوی بعد از واکاوی‌های هستی‌شناسانه و تحلیل‌های عقلانی، ابتدائاً مسئله و یا موضوع را می‌پذیرند ولی این پذیرش بطور مداوم مورد شک و تردید قرار می‌گیرد یا عبارت دیگر بطور عمیق مورد پردازش قرار می‌دهد و اگر این مسئله‌ی معنوی بعد از عبور از کانال‌های پذیرش و پردازش، همچنان بتواند دارای کارکرد مناسب و باعث رضایت درونی فرد شود به صورت یک اصل درآمده و مورد پرورش قرار می‌گیرد. و در همین جا رابطه مثبت برون‌گرایی با معنویت را می‌توان اینگونه تعبیر و تفسیر نمود که افراد معنوی در تمام مراحل عقلانی روبه‌رو شدن با مسئله، پذیرش اولیه، پردازش عقلانی و در نهایت پرورش پویای اصل یا قانون، فردی است که جسور، قاطع که در موضوع‌های مختلف کنکاش می‌کند و نگاه مثبت‌گرایانه‌ای در مود این فرآیند و سبک زندگی معنوی دارد.

در مورد ارتباط منفی روانرنجوری با معنویت، می‌توان گفت وقتی فرد این سبک از زندگی عقلانی را انتخاب کرد، یعنی زندگی‌اش حاصل فهم خودش می‌باشد و در این رابطه می‌تواند هیجان‌های خود را کنترل کرده و به صورت تکانشی عمل نکند. این نتیجه با نتایج پژوهش‌های تیلور و مک دونالد (۱۹۹۲)، سارگلو و یاسپرد (۲۰۱۰)، دن و همکاران (۱۹۷۹) و جانسون و همکاران (۱۹۹۸) همسو و با برخی دیگر از پژوهش‌ها از جمله سارگلو (۲۰۱۰، ۱۹۸۸)، استریفلر و مک نالی (۲۰۱۱)،

¹ - Saroglou, Jaspard

² - Dunne, Martin, Pangan

³ - Johnson, Danko, Darvill, Bochner, Bowers, Huang, Park, Pecjak, Rahim, Pennington

⁴ - Streyffeler, McNally

(۲۰۱۱)، سوسیر و گلدبرگ ۱ (۱۹۹۸) و واتسون و همکاران ۲ (۱۹۸۶) ناهمگون است و در تبیین این یافته متناقض، فرانسیس^۳ (۱۹۹۲) خاطر نشان می‌سازد که بر اساس ادبیات نظری، دو رویکرد متفاوت روان‌شناختی از تاثیر مذهب وجود دارد که باعث نتایج متنوع می‌شود. اولین دیدگاه پیشنهاد می‌کند که مذهب رشد دهنده و التیام بخش است و در این صورت ارتباط میان مذهبی بودن و روان‌آزرده‌گرایی باید منفی باشد. (کما اینکه در این پژوهش رابطه منفی یافته شده است). اما رویکرد دوم بر نقش تنبیه‌گر مذهب در رشد بی‌ثباتی هیجانی و تولید ناراحتی‌های روانی در پیروان خود اشاره می‌کند که تحت این شرایط باید ارتباط مثبت بین مذهبی بودن و روان‌آزرده‌گرایی را انتظار داشت. یک تبیین دیگر که به نظر معقول می‌رسد این است که افراد با نمره‌ی روان‌آزرده‌گرایی پایین، فرصت کافی برای اندیشیدن برای درک حقایق هستی و ارزش‌های معنوی در اختیار دارند. بنابراین، سلامت روانی زمینه‌ساز توجه انسان به معنویات و عقاید مذهبی می‌شود. از دیگر یافته‌های این پژوهش رابطه مثبت و معنی‌دار دو عامل شخصیتی بازبودن به تجربه و برون‌گرایی با ابعاد جهت‌گیری درونی و جهت‌گیری سوال مذهبی از متغیر دینداری و رابطه‌ی منفی و معنی‌دار باز بودن به تجربه با بعد جهت‌گیری برون‌دینی بود. این نتایج با تحقیقات و فراتحلیل‌های خارج کشور و کار شده در فرهنگ مسیحیت تا حدودی متفاوت است، بطوری که در فرهنگ مسیحیت وقتی پنج عامل بزرگ شخصیت را با دینداری مورد سنجش قرار می‌دهند (ساراگلو، ۲۰۱۰۴)، باز بودن به تجربه‌های جدید یکی از ویژگی‌های شخصیتی است که ارتباط آن با مذهبی بودن، منفی گزارش شده است. در صورتی که در پژوهش ما این عامل شخصیتی بیشترین واریانس‌ها را از ابعاد درونی دینی و سوال به صورت مثبت و بعد جهت‌گیری برون‌دینی به صورت منفی، تبیین می‌کند؛ به نظر می‌رسد که در فرهنگ مسیحیت که بیشترین پیش‌بین‌کننده‌های دینی وظیفه‌مداری و سازگاری بوده‌اند و برای عامل‌های باز بودن نسبت به تجربه و برون‌گرایی سهم زیادی از واریانس را قایل نمی‌باشند. در توجیه این یافته‌ها می‌توان با رویداشت به تبیین‌های ملی و فرهنگی اینگونه بیان کرد که؛ افراد برون‌گرا علی‌رغم اینکه کارهایشان بیشتر نمود و ظهور جسمی و کلامی دارد ولی همیشه این پیش‌فرض بوده که فرد دیندار باید انسانی غمگین و درونگرا و گوشه‌گیر باشد ولی بنا به فرهنگ دینی و قرآنی ما که انسان دیندار دارای دین درونی شده، باید شاداش در چهره و غمش در دلش باشد، می‌بینیم که افراد دیندار

¹ -Saucier G, Goldberg

² -Watson, Morris, Foster, Hood

³ - Francis

⁴ -Saroglou

واقعی فرهنگ ما دارای صفت‌های برون‌گرایی و گشوده‌به‌تجربه می‌باشند، و این فرد به دلیل تماس بیشتر با واقعیت و سنجش اینکه آیا این نوع دین دارای کارکرد مطلوب در زندگی‌اش می‌باشد یا نه، دائما دینش را مورد ارزیابی قرار می‌دهد و پتانسیل‌های بالقوه‌ی دین را از این طریق کشف می‌کند. طبق مدل‌های نظری (شلدون و الیوت و رویکردهای پایین به بالا) که اثر باورها، ارزشها، انتظارات و اهداف افراد بر مولفه‌های مثبت روان‌شناختی بررسی می‌کند؛ یعنی در شرایط بیولوژیکی و ژنتیکی نامناسب و یا حتی شرایط خانوادگی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی نامطلوب فرد می‌تواند با داشتن اراده در جهت اهداف شخصی دربرابر مشکلات دوام آورده و این موقعیت‌ها نه تنها تاثیر منفی‌ای بر شخص نمی‌گذارد، بلکه عاملی در جهت پیشرفت فرد محسوب می‌شوند.

از طرف دیگر براساس مدل‌های پژوهشی (مدل لوگونف و همکاران، ۲۰۰۹) نیز عامل‌های روان‌رنجوری و سازگاری و برون‌گرایی و گشوده‌به‌تجربه بودن از عامل‌های شخصیت بعنوان متغیر برون‌زاد با جهت‌گیری درون‌دینی که رابطه دارد. افراد با جهت‌گیری درون‌دینی که دارای ویژگی شخصیتی برون‌گرایی و گشوده‌بودن به تجربه می‌باشند، به دو طریق بر تاب‌آوری افراد تاثیر می‌گذارد، یکی با عمق بخشیدن به دینداری که از طریق ویژگی‌های برون‌گرایی و گشوده‌بودن نسبت به تجربه می‌باشد به طوری که فرد به یک نیروی ماورایی متکی می‌شود و در مورد مشکلاتی که از دست انسان کاری بر نمی‌آید به آن اتکا می‌کند و به نوعی می‌تواند در تاب‌آوری فرد نقش شناختی تعدیل‌کننده‌ای داشته باشد. دوم اینکه خود این ویژگی‌های شخصیتی باعث مقاومت بیشتر افراد می‌شوند. در ضمن برون‌گرایی از طریق معنویت نیز به صورت کامل و باز بودن نسبت به تجربه به صورت سهمی پیش‌بینی‌کننده‌ی تاب‌آوری می‌باشد. که در تبیین این یافته می‌توان گفت که افراد معنوی به لحاظ شناختی و به صورت تجربی، پویا و تجربه‌گرایانه به دنبال یافتن سبک زندگی اصیل خود می‌باشد و از طریق این ویژگی‌های شخصیتی و به تبع آن سبک زندگی خاص که حاصل فهم و تعقل و تجربه‌های خودشان می‌باشد به راحتی می‌توانند از نقطه اتکاهایی عمودی و افقی معنوی برای مقاومت و تاب‌آوری در برابر مشکلات استفاده کنند.

نتایج تحقیق حاضر حاکی از آن است که ابعاد برون‌گرایی و گشوده‌به‌تجربه بودن قادر به پیش‌بینی معنویت و ابعاد دینداری و تاب‌آوری می‌باشد. پس لازم می‌آید که آموزش‌هایی در جهت آگاه‌سازی نقش برون‌گرایی و بازبودن نسبت به تجربه و کارگاه‌های آموزش معنویت انجام گیرد. این آگاه‌سازی از طریق مربیان پرورشی، مشاوران چه به صورت رسمی و چه به صورت خصوصی انجام گیرد و از

میزان ترس دست اندرکاران مشاوره ای دانشگاه و مسئولین مربوطه نسبت به دادن آزادی و گشوده به تجربه بودن و برون گرا کردن افراد کاهش دهند.

در زمینه‌های مشاوره‌ای، نتایج این امکان را به مشاوران می‌دهد که عوامل شخصیتی و فردی و فرا فردی مثل معنویت و دینداری مرتبط با سازگاری تحصیلی و تاب آوری دانشجویان را شناسایی کرده و با نگاه دقیق‌تر وارد رابطه مشاوره ای گردند. عوامل مختلفی از جمله طبقه اجتماعی خانواده، سطح تحصیلات بر سازه‌های تحقیق حاضر تأثیر گذار است، لازم است که تفاوت الگوی فوق در سطح تحصیلات و طبقات اجتماعی و اقتصادی مورد بررسی قرار گیرد.

تحقیق حاضر در سطح کارشناسی ارشد انجام گرفته است، می‌توان این تحقیق را در سطوح افراد با سطح شناختی و تحلیل‌های انتزاعی پایین‌تر (در سطح دبیرستان) مورد اجرا قرار بگیرد تا مشخص شود در چه دوره‌ی تحولی عامل‌های متفاوت شخصیت فرد بیشترین اثرگذاری را بر معنویت و ابعاد دینداری دارد و از این طریق پروفایل‌های مربوط به گروه‌های مختلف افراد با سطوح تحولی و شناختی متفاوت مشخص شود و می‌توان از این پروفایل‌ها در مشاوره و زمینه‌های تعلیم و تربیتی استفاده کرد.

تحقیق حاضر از نوع همبستگی بوده و به همین دلیل استنباط علی باید با احتیاط بسیار صورت گیرد. همچنین به دلیل اینکه نمونه انتخابی دانشجویان کارشناسی ارشد بوده‌اند و به لحاظ شناختی نمونه‌ی باهوش‌تر و شاید متفکرتر بوده‌اند، نمی‌توان پروفایل‌های استنباط شده از مدل را به گروه‌های مختلف سنی، تحصیلی و مهمتر از همه به عامه‌ی مردم تعمیم داد.

منابع

فارسی

جان بزرگی، مسعود (۱۳۸۶): جهت‌گیری مذهبی و سلامت روان، پژوهش و پزشکی، دوره ۳۱، ش ۴، زمستان، صص ۳۴۵-۳۵.

حسینی، ف و لطیفیان، م. (۱۳۸۸). پنج عامل بزرگ شخصیت و نیاز به شناخت. فصلنامه روانشناسان ایرانی، ۶ (۲۱)، ۶۸-۶۱.

خرمائی، فرهاد، (۱۳۸۵). بررسی مدل علی ویژگی‌های شخصیتی، جهت‌گیری انگیزشی، و سبک‌های شناختی، پایان‌نامه دکتری، شیراز، دانشگاه شیراز.

طالبان، محمدرضا (۱۳۸۰): تعهد مذهبی و تعلق سیاسی، نامه پژوهش، سال پنجم، ش ۲۱ و ۲۰، صص ۲۲-۳.

غباری بناب، باقر (۱۳۷۴). باورهای مذهبی و اثرات آن در بهداشت روان. مجله ی روان پزشکی و روانشناسی بالینی، فصلنامه اندیشه و رفتار، سال اول، شماره ۴.

کوکرین، ریموند (۱۳۷۶) : مبانی اجتماعی بیماری های روانی، ترجمه فریده براتی و بهمن نجاریان، تهران: انتشارات رشد.

ملکیان، مصطفی، «معنویت گوهر ادیان»، سنت و سکولاریزم، تهران، صراط، ۱۳۸۲.

غباری بناب، باقر،، غلامعلی لواسانی، مسعود، و محمدی، محمدرضا (۱۳۸۴). ساخت مقیاس تجربیات معنوی دانشجویان، مجله روان شناسی، ۳۵، ۲۶۱-۲۷۸.

لاتین

- Barron, R. M., & Kenny D. A. (1986). The moderator- mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Campbell-Sills, L., Cohan, S.L., & Stein, M. B. (2006). Relationship of Resilience to Personality, Coping, and Psychiatric Symptoms in Young Adults. *Behaviour Research and Therapy*, 44, 585- 599.
- Conner, K. M., & Davidson, J. R. T. (2003). Development of a new resilience scale: The Conner-Davidson Resilience Scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18, 76-82.
- Connor, K. M, Davidson, J. R.T., Lee, L. C. (2003). Spirituality, Resilience, and Anger in Survivors of Violent Trauma: A Community Survey. *Journal of Traumatic Stress*, 16, 487-494.
- Connor-Smith, J. K., & Flachsbart, C. (2007). Relations between personality and coping: A meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 93, 1080-1107.
- Costa, P. T., & Macra, R. R. (1985). The NEO personality manual. Odessa, FL. psychological assessment resources. F, R. R. Jr (1994) association between major domain of personality and health behavior. *Journal of personality*, 62, 282-289.
- DeNeve, K. M., & Cooper, H. (1998). The happy personality: A meta-analysis of 137 personality traits and subjective well being. *Psychological Bulletin*, 124, 197-229.
- Dezutter, J. (2006). Religiosity and Mental Health : A further exploration of the relative importance of religious behaviors vs religious attitudes. *Personality and Individual Differences*, 40, 807-818.

- Dunne, M., Martin, N. G., Pangan, T., & Heath, A. C. (1979). *Personality and change in the frequency of religious practice*, 23, 527-30.
- Emmon, R. A. (2000). is spirituality an intelligence? motivation, cognition, and the psychology of ultimate concern. *The international journal for the psychology of religion*, 10, 3-26.
- Francis, L. J. (1992). *Religion, neuroticism, and psychoticism*. Schumaker (Ed.), Religion and Mental Health. New York: Oxford University Press.
- Garnezy, N., & Masten, A. (1991). The protective role of competence indicators in children at risk. In E. M. Cummings, A. L. Green, & K. H. Karraki (Eds.). *Life span developmental psychology: Perspectives on stress and coping* (pp. 151-174). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Hill, P. C., & Hood, R. (1999). Measures of religiosity. *Science*, 301, 386–389.
- Howard, O. J., & Howard, K. J. M. (1988). And introduction to five factor model for human resorce professionals. Accessed june 7th, 1999 at www.centacs.com/quik-pt3.htm.
- Ironson, G., Solomon, G. F., Balbin, E. G., O’Cleirigh, C., George, A., & Kumar, M. (2002). The Ironson–Woods spirituality/religiousness index is associated with long survival, health behaviors, less distress and low cortisol in people with HIV/AIDS. *Annals of Behavioral Medicine*, 24, 34–38.
- Maltby, J., Talley, M., Cooper, C., & Leslie, J. (1995). Personality effects in personal and public orientations towards religion. *Personality Individual Differences*, 19, 157-63.
- Masten, A. (1994). Resilience in Individual Development: Successful Adaptation despite Risk and Adversity. In: M Wang, E Gordon (Eds.): *Educational Resilience in Inner City America: Challenges and prospects*. Hillsdale, NJ: Erlbaum, pp. 3-25.
- Masters, K. S., & Spielmans, G. I. (2007). Prayer and health: Review, meta-analysis, and research agenda. *Journal of Behavioral Medicine*, 30, 329–338.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. J. (2008). The Five-Factor Theory of personality. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (3rd ed.). New York: Guilford.
- Miller, W. R., & Martin, J. F. (1988). spirituality and behavioral psychology: toward integration, In W.R. Miller & martin (Ed). *Behavioral therapy and religion*. Sage.
- Moreira-Almeida, A., Lotufoneto, F., & Koenig, H. (2006). *Religiousness and Mental Health: a review*, Center for the Study of Religious and

- Spiritual Problems*. Department of Psychiatry, Universidade de São Paulo (USP), São Paulo (SP), Brazil: 131-119.
- Mueller, P. S., Plevak, D. J., & Rummans, T. A. (2001). Religious involvement, spirituality, and medicine: Implications for clinical practice. *Mayo Clinic Proceedings*, 76, 132-142.
- Rak, C. F., Patterson, L. E. (1996). Promoting Resilience in At-risk Children. *Journal of Counseling and Development*, 74, 368-373.
- Rippentrop, A. E., Altemaier, E. M. J. J., Found, E. M., & Keffala, V. J. (2005). The relationship between religion/ spirituality, and physical health, mental health, and pain in chronic pain population. *Journal of pain*, 116, 311-321.
- Rosenfeld, W. G. (2001). Contributions from ethics and research that guide integrating religion into psychotherapy. *Psychiat Res*, 42, 192-9.
- Saroglou, S. (2010). Religiousness as a cultural adaptation of basic traits: A five-factor model perspective. *Per Soc Psychol R*, 3, 108-25.
- Saroglou, V., & Jaspard, J. M. (1998). *Religiosity and the five-factor model of personality*. Paper presented at the International Association for Psychology and History of Religion Conference. Aarhus, Denmark.
- Saroglou, V., & Fiasse, L. (2003). Birth order, personality, and religion: A study among young adults from a three-sibling family. *Personality and Individual Differences*, 35, 19-29.
- Saroglou, V., & Mun, A. (2008). Individual differences in religion and spirituality: An issue of personality traits and/or values. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 47, 83-101.
- Saucier, G., Goldberg, L. R. (1998). What is beyond the Big Five? *Journal personality*, 66, 495-524.
- Streyffeler, L. L., McNally, R. J. (1998). Fundamentalists and liberals. Personality characteristics of Protestant Christians. *Personality Individual Differences*, 24, 579-80.
- Soleymani, A., Jowkar, B., & Fatima .H (2012). spirituality, religious orientation and life satisfaction in iranian students. *Journal of mental health*, 6, 568-602.
- Switzer, G. .E. (1999). Issues in mental health assessment, IN: Carol S. Aneshensel and Jo C. Phelan. *Handbook of the Sociology of Mental Health*, New York, Kluwer Academic/Plenum Publishers, pp 81-104.
- Watson, P. J., Morris, R. J., Foster, J. E., & Hood R. W. (1986). Religiosity and social desirability. *Journal Science Religion*, 25, 215-32.